

Поняття психосоціального розвитку в контексті диференційно-порівняльного аналізу видів розвитку особистості та суб'єкта

Shamne A.V. The concept of psychosocial development in the context of the differential and comparative analysis of the development's types of the personality and the subject / A.V. Shamne // Problems of Modern Psychology: Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / edited by S.D.Maksymenko, L.A.Onufrieva. – Issue 25. – Kamianets-Podilsky: Aksioma, 2014. – P. 623-638.

А.В. Шамне. Поняття психосоціального розвитку в контексті диференційно-порівняльного аналізу видів розвитку особистості та суб'єкта. У статті проаналізовано різні види (лінії, типи) розвитку особистості та суб'єкта, а також теоретико-методологічні засади їх розведення у психології. У межах поняття «розвиток особистості» проаналізовано такі види розвитку: особистісний, соціальний, персонологічний, життєвий шлях, ціннісно-мотиваційний, соціально-психологічний тощо. У межах поняття «розвиток суб'єкта» проаналізовано поняття «суб'єктогенез», «саморозвиток», «розвиток самості», «самоактуалізація», «акмеологічний» та «аксіологічний розвиток». Проаналізовано концепції, які репрезентують види розвитку особистості та суб'єкта (концепції О.Б. Весни, І.С. Кона, Н.І. Рейнвальд, А.В. Петровського, В.А. Петровського В.І. Слободчикова, В.О. Татенко, Д.І. Фельдштейна та ін.). Здійснено порівняльний аналіз розвитку особистості та розвитку суб'єкта (детермінанти, джерела та рівні активності, компоненти, критерії, показники). Показано, що ці поняття мають семантичні сторони, які перехрещуються, але їх зміст презентує різні сторони та аспекти розвитку людини. Визначено, що проблема розвитку особистості та суб'єктогенезу як видів психічного розвитку є проявом двох підходів до розуміння процесу розвитку – розвиток як присвоєння соціального досвіду, соціальних норм і цінностей і розвиток суб'єкта як індивідуальне розкриття свого «Я» за внутрішніми законами розвитку.

Здійснено інтеграцію різних видів розвитку особистості та суб'єкта у межах більш загального поняття психосоціального розвитку. Психосоціального розвитку розглядається як органічна цілісність, єдність соціогенезу, персоногенезу та суб'єктогенезу. Окреслено перспек-

тиви дослідження (пошук критеріїв та емпіричних корелятивів психосоціального розвитку).

Ключові слова: психосоціальний розвиток, розвиток особистості, розвиток суб'єкта, види розвитку, особистісний, соціальний, персонологічний розвиток, життєвий шлях, суб'єктогенез, самоактуалізація, саморозвиток.

А.В. Шамне. Понятие психосоциального развития в контексте дифференциально-сравнительного анализа видов развития личности и субъекта. В статье проанализированы разные виды (линии, типы) развития личности и субъекта, а также теоретико-методологические основания их разведения в психологии. В пределах понятия «развитие личности» проанализированы такие виды развития: личностное, социальное, персонологическое, жизненный путь, ценностно-мотивационное, социально-психологическое и т.п. В пределах понятия «развитие субъекта» проанализированы понятия «субъектогенез», «саморазвитие», «развитие самости», «самоактуализация», «акмеологическое» и «аксиологическое развитие».

Проанализированы концепции, которые представляют виды развития личности и субъекта (концепции Е.Б. Весны, И.С. Кона, Н.И. Рейнвальд, А.В. Петровского, В.А. Петровского, В.И. Слободчикова, В.А. Татенко, Д.И. Фельдштейна и др.). Осуществлён сравнительный анализ развития личности и развития субъекта (их детерминанты, источники, уровни активности, компоненты, критерии, показатели). Показано, что эти понятия имеют семантические пространства, которые перекрещиваются, но их содержание презентует разные стороны и аспекты развития человека.

Определено, что проблема развития личности и субъектогенеза как линий (видов) психического развития является проявлением двух подходов к пониманию процесса развития – развитие как присвоение социального опыта, социальных норм, ценностей и развитие субъекта как индивидуальное раскрытие своего «Я» по внутренним законам развития.

Осуществлена интеграция разных видов развития личности и субъекта в пределах более общего понятия психосоциальное развитие. Психосоциальное развитие рассматривается как органическая целостность, единство социогенеза, персоногенеза и субъектогенеза. Очерчены перспективы исследования (поиск критериев и эмпирических корелятив психосоциального развития).

Ключевые слова: психосоциальное развитие, развитие личности, развитие субъекта, виды развития, личностное, социальное, персонологическое развитие, жизненный путь, субъектогенез, самоактуализация, саморазвитие.

Постановка проблеми. Історія вікової психології свідчить про те, що більшість теорій розвитку в єдиному процесі форму-

вання людини виділяють (й іноді абсолютизують) як відносно самостійні такі види розвитку: індивідний, соціальний, особистісний, психічний, соціально-психологічний, психосоціальний, персонологічний, аксіологічний, когнітивний, моральний, суб'єктний, ціннісно-мотиваційний, емоційний тощо. Феноменологія та зміст їх дуже часто перекриваються, їх важно диференціювати, а тим більше інтегрувати задля цілісного аналізу розвитку людини.

Метою статті є аналіз змісту та концептуалізація поняття психосоціального розвитку в контексті диференціації та інтеграції видів розвитку особистості (особистісного, соціального, персонологічного) та суб'єкта (суб'єктогенеза, саморозвитку тощо).

Аналіз основних досліджень. І.С. Кон одним із перших виділив три типи розвитку (біогенетичний – реалізація біологічно заданої програми, соціогенетичний – соціалізація і персонологічний – свідоме самоздійснення), які відображають реальні сторони розвитку особистості [5, с. 109]. На необхідність розведення різних видів розвитку (зокрема, психічного і соціального) вказував також В.А. Петровський, який вважає, що в хрестоматійній концепції вікової періодизації, запропонованій Д.Б. Ельконіним, об'єктивно відбувається зміщення етапів розвитку психіки та етапів розвитку особистості [12, с. 23].

Спроби диференціації видів розвитку представлені також у працях О.Б. Весни (диференціація індивідного, індивідуального та персонологічного розвитку), Д.І. Фельдштейна (індивідуального та соціального розвитку), А.Л. Журавльова (соціального та соціально-психологічного розвитку), Д.Б. Ельконіна (розвиток ціннісно-мотиваційної та операційно-технічної сфер), С.Д. Максименко, П.А. М'ясоїда, М.-Л.А. Чепи (якісні рівні розвитку людини), В.І. Степанського (диференціація розвитку біологічного, соціального та індивідуального «Я»), Г.О. Асмолова (соціогенез особистості – розвиток людини як соціальної істоти, персоногенез індивідуальності як унікальності життєвого шляху).

Більшість зі спроб диференціації видів розвитку (перелік яких можна було б продовжувати) базуються на виділенні підструктур психічної організації людини (організм, індивід, індивідуальність, особистість) та традиційних для психології опозицій: індивідний – особистісний (проблема біо-соціо), соціальний – індивідуальний (проблема зовнішнє-внутрішнє), мотиваційний – пізнавальний, особистісний – когнітивний (проблема

структури особистості). Серед різних критеріїв диференціації майже не представлена феноменологія внутрішньої структури розвитку як системи різноякісних процесів і детермінант.

Виклад основного матеріалу дослідження. В контексті проблеми розвитку останнім часом відбувається звернення до суб'єктного підходу при вивченні проблеми *розвитку особистості* (Л.О. Стахнева, В.А. Петровський та ін.) та звернення до особистісного підходу при вивченні проблеми *розвитку суб'єкта* (І.В. Лобанов, К.О. Абульханова-Славська, В.І. Слободчиков та ін.). У площині диференційно-інтегративного, онтологічного аналізу структури розвитку на основі категорій *розвиток особистості* та *розвиток суб'єкта* ми вбачаємо перспективний шлях пояснення емерджентних властивостей психосоціального розвитку як інтегративного поняття сучасної психології розвитку.

Проблема *розвитку особистості* у вітчизняній психології найбільш продуктивно досліджувалася в культурно-історичній концепції розвитку психіки Л.С. Виготського та його послідовників (Л.І. Божович, В.В. Давидов, П.Я. Гальперин, Д.Б. Ельконін, Г.С. Костюк, О.М. Леонт'єв, М.І. Лісіна; К.К. Платонов та ін.). Більшість вітчизняних та зарубіжних (біхевіоризм, рольові концепції особистості) авторів схильні розуміти під особистістю «соціальну іпостась» та соціальні якості індивіда, набуті в процесі засвоєння соціального досвіду. Зауважимо, що у психології існує багато спроб побудови ієрархічних рівнів розвитку (активності) людини (Г.О. Балл, І.С. Кон, П.А. М'ясоїд, Ш.А. Надірашвілі, С.Д. Максименко, В.І. Степанський, М.-Л. А. Чєпа, О.М. Ткаченко, Л.Ф. Обухова та ін.), але в контексті даного питання в їх огляді немає потреби, оскільки в усіх підходах інваріантним моментом виступає корелятивність соціального середовища з особистісним рівнем активності. Активність на рівні особистості спрямована на соціальні норми, очікування, інтерперсональні стосунки і переважно особистісному рівню активності властива взаємодія з соціумом.

До категорії «розвиток особистості» можна віднести такі види розвитку: власне *особистісний* (представлений, наприклад, концепціями Д.Б. Ельконіна, моністичною концепцією багатовимірного розвитку особистості В.Ф. Моргуна та ін.), *соціальний* (концепції Д.І. Фельдштейна, А.В. Мудрик, М.І. Бобневої та ін.), *персонологічний* (соціально-психологічна концепція розвитку особистості А.В. Петровського, концепція персоналізації В. А. Петровського), *життєвий шлях* (Н.А. Логінова),

ціннісно-мотиваційний (О.Ф. Яценко, Л.І. Анциферова та ін.), *моральний* (І.С. Булах, Л. Колберг), *соціально-психологічний* (А.Л. Журавльов, М.Ю. Кондратьєв, Я.Л. Коломінський та ін.) розвиток тощо. Феноменологія та зміст усіх перелічених видів розвитку дуже часто перекриваються. Якщо максимально узагальнити безмежний монблан теорій розвитку особистості, то їх можна звести до трьох родових понять – *особистісний, соціальний та персонологічний* розвиток.

Фактично всі аспекти *особистісного розвитку* пов'язані з співвідношенням біологічного – соціального, соціального – індивідуального [8; 9]. Дилема «біо-соціо» розв'язується через визначення підструктур індивіда та особистості, акцентування індивідуального (біологічного, організменного) розвитку як розгортання генетичних програм (на противагу соціально зумовленого набуття досвіду). Друга дилема виводить на аналіз таких механізмів розвитку особистості як ідентифікація – уособлення (В.С. Мухіна), адаптація-індивідуалізація (А.В. Петровський), ідентифікація-відсторонення (В.В. Абраменкова), ідентифікація-відчуження (К.О. Абульханова-Славська) тощо. У багатьох працях особистісний розвиток зводиться до ціннісно-мотиваційного розвитку та визначається основними відносинами особистості зі світом (ядро особистості), системою мотивів, цінностей, спрямованістю, соціальними почуттями (К.О. Абульханова-Славська, В.М. Мясіщев, О.М. Леонт'єв, Н.І. Рейнвальд та ін.) тощо. Слід підкреслити, що особистісний розвиток у вітчизняній психології довго не диференціювався з онтогенезом, оскільки особистісний принцип вимагав пояснювати розвиток психічних функцій через розвиток особистості.

Інший аспект виділяється при аналізі таких форм особистісного розвитку як *життєвий шлях*. Дослідники життєвого шляху зазначають, що життєвий шлях – це «особлива, соціальна форма індивідуального розвитку» [7, с.156] та підкреслюють значимість об'єктивних чинників його становлення: історичну обумовленість, фактор віку, вплив макросередовища тощо. З точки зору онтогенезу визнаною є теза про те, що вродовж життєвого шляху відбувається два народження особистості: перше – в три роки, друге – у підлітковому віці (О.М. Леонт'єв).

Процес розвитку особистості як продукту суспільно-історичного розвитку, як системи соціально обумовлених якостей традиційно розглядається як *соціальний розвиток* (соціогенез або соціалізація), як процес входження людини в соціальне середовище, засвоєння, використання і подальшої трансляції со-

ціальної інформації у вигляді установок, цінностей, соціальних ролей, властивостей особистості, моделей поведінки (соціалізація), інтеріоризації норм в результаті заломлення і багатьох опосередковувачів через індивідну й «особистісну» підструктуру. Різні підходи до визначення сутності соціального розвитку особистості представлені у працях С.А. Белічевої, І.Д. Бежа, М.І. Бобневої, В.О. Ільїна, І.С. Коно, А.В. Петровського, В.А. Семіченка, Д.І. Фельдштейна та ін.).

За І.С. Коном соціальний розвиток – це оволодіння соціальними ролями, становлення здатності до активної соціальної позиції, прийняття відповідальності за соціальні наслідки своєї поведінки [6]. Бажаний результат даного виду розвитку – оволодіння соціальними нормами, формування соціальної саморегуляції особистості (співвіднесення своєї поведінки з соціальними нормами). У дослідженні С.А. Белічевої запропоновано наступні критерії соціального розвитку: ступінь включення індивіда в діяльність, виконувани соціальні ролі та соціальний статус у системі суспільних відносин, інститути соціалізації, її способи та механізми, активне ставлення особистості до себе та свого оточення [1, с. 45].

У вітчизняній психології поняття провідної діяльності описується переважно в термінах цього типу розвитку, оскільки формування особистості трактується як її соціальне дозрівання. Класичне положення діяльнісної концепції: розвиток особистості відбувається через діяльність, в якій вона відтворює суспільний досвід дій і стосунків (в соціальній системі взаємодії «дитина-суспільний дорослий», «дитина-суспільний предмет» (В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін та ін.).

У моделі соціального розвитку особистості Д.І. Фельдштейна показано, що діяльність має сприяти освоєнню нових рівнів соціальних стосунків. Автор (продовжуючи лінію досліджень Д.Б.Ельконіна) виділяє дві сторони діяльності, які зумовлюють соціальний розвиток дитини (соціалізацію): діяльність з оволодіння нормами людських стосунків і діяльність з оволодіння нормами предметних відносин. Діяльність з оволодіння нормами людських взаємин сприяє ідентифікації, у ній дитина намагається включитися і на певному рівні включається в систему цих відносин, що забезпечує формування її соціальної активності» [17, с.122-123]. Д.І. Фельдштейн розкриває поняття «соціальний розвиток дитини» як відтворення себе щоразу на новому рівні «соціальної самості» (позиції «Я в суспільстві» і «Я і суспільство»).

М.І. Бобнева найважливішою закономірністю процесу соціального розвитку особистості вважає наявність у ньому тенденцій типізації [2] (стереотипізації, формування заданих групою і загальних для її членів соціально-психологічних властивостей) та індивідуалізації (накопичення людиною індивідуального досвіду соціальної поведінки, вироблення свого ставлення до пропонувананих їй ролей, цінностей, установок тощо).

Зауважимо, що в контексті розуміння особистості як соціальної якості індивіда розвиток особистості тривалий час отожднювалося з розвитком взагалі (у тому числі психічним). Однак сьогодні більшість дослідників розуміють, що ставити знак рівності між соціальним, особистісним і психічним розвитком не можна, оскільки вони не завжди збігаються і визначаються різними критеріями (С.А. Белічева, О.Б. Весна, Л.А. Журавльов, С.Д. Максименко, А. Barczyk-Nessel та ін.). Зведення індивідуального розвитку особистості до соціального розвитку в сучасній психології визнається такою ж самою помилкою, як і зведення соціального розвитку до психічного, когнітивного розвитку [9, с. 29-31].

Персонологічний розвиток (персоногенез) найбільш повно описаний в концепції персоналізації А.В. Петровського і В.А. Петровського [11]. Персонологічний розвиток дитини як соціальної істоти А. В. Петровський описав як проходження трьох фаз: адаптації до чинних в суспільстві норм, форм взаємодії, діяльності; індивідуалізації як задоволення «потреби індивіда в максимальній персоналізації» й інтеграції особистості в різних спільнотах. Відповідно до цієї концепції, рушійні сили особистості пов'язані з наявністю «соціогенної потреби» індивіда в персоналізації і діяльнісно-опосередкованими можливостями її задоволення в референтних групах [14].

Звернемо увагу, що зміст персонологічного розвитку автор пов'язує з реалізацією механізмів впливу. Через активну участь у спільній діяльності, прагнучи «привнести своє Я у свідомість, почуття та волю інших людей, залучаючи їх до своїх інтересів та бажань, досягаючи у цьому успіху, людина задовольняє тим самим потребу у персоналізації» [14, с. 16-17]. Цей процес продовжується або у розширенні об'єктів персоналізації, або у підвищенні значимості своєї особистості в житті та діяльності референтних людей.

Цей аспект персоналізації розкривається у роботі В.О. Ільїна як реалізація дитячої вітальності (vitality – «життєздатність, «енергія, енергійність»)[4], яка виявляється передусім у зовніш-

ній активності. В.О. Ільїн підкреслює, що потреба у персоналізації є соціально-психологічним проявом дитячої вітальності, яка забезпечує активність включення індивіда в систему соціальних зв'язків, в практику і разом з тим виявляється детермінованою цими соціальними зв'язками. Включення особистості в суспільство, послідовне входження її в нові за складністю і рівнем соціальні спільноти описано і в роботах Д.І. Фельдштейна. Проте якщо в роботі у В.А. Петровського в процес персоналізації включені результуючі соціалізації, то у Д.І. Фельдштейна лінія персоніфікації розглядається переважно у межах індивідуалізації.

У роботі О.Б. Весни [3] персоніфікаційний розвиток особистості також виступає як результат взаємодії, взаємовпливу процесів розвитку людини як особистості та індивідуальності. Цей процес не є ані освоєнням, ані самореалізацією (де акцент робиться на само), але входженням, включенням особистості як індивідуальності в соціум, її привнесенням. О.Б. Весна розглядає персоналізацію не стільки як включення в конкретні групи і колективи, в які входить дитина упродовж свого розвитку (що є у позиції В.А. Петровського), скільки як входження, включення в соціальну спільність певного рівня розвитку і абстрагізації – сім'я, далекі і близькі люди, суспільство в цілому, людство (див. також [18]). Отже, персоналізація – це включення індивіда в суспільство як індивідуальності, а соціалізація – це включення індивіда в суспільство як носія соціальної ролі.

Проблема *розвитку суб'єкта* орієнтує на вивчення феноменів саморозвитку, самодетермінації, трансценденції у розвитку. Більшість сучасних психологів розглядають людину як суб'єкта власної активності і власного перетворення. Категорія суб'єкта пов'язана з принципом розвитку через поняття «*суб'єктогенез*» (К.О. Абульханова-Славська, А.В. Брушлінський, В.В. Селіванов, М.В. Савчин, О.О. Сергієнко, В.І. Слободчиков, В.О. Татенко, І.М. Титаренко, Д.Н. Узнадзе та ін.).

Поняття «*суб'єктогенез*» як процес становлення суб'єктності має безліч визначень [16]. В.А. Петровський вважає, що суб'єктогенез є прагненням людини оволодіти однією з найбільших для нього цінностей – самою собою. Суб'єктогенез проявляється в здатності вільно визначати наслідки власних дій, відповідати перед собою за їх неадаптивні наслідки, що дозволяє людині відбутися в якості суб'єкта [13]. А.С. Огнев визначає суб'єктогенез як «породження людиною себе як суб'єкта, основу здатності самодетермінації особистості – одного з видів самоцінної активності [10, с. 79]. Евристична цінність по-

няття «суб'єктогенез» полягає у тому, що воно фіксує рух внутрішніх, суб'єктивних умов розвитку. У сучасній психології суб'єктогенез – це становлення здатності до самодетермінації, саморозвитку [16].

Вікова періодизація суб'єктогенезу в контексті ідеї співбуття представлена у концепції В.І. Слободчикова, Є.І.Ісаєва, ідеї розгортання ядра суб'єктної активності – у концепції В.О. Татенко, розгортання екологічного та інтерперсонального «Я» – у концепції О.О. Сергієнко тощо. Генетична модель розвитку суб'єктності представлена в роботах А.Ш. Тхостова та І.В. Журавльова, В.В. Селіванова та ін. Останнім часом спостерігається тенденція позначення все більш раннього віку, в якому з'являється якість «бути суб'єктом». Спочатку цей час відносили до підліткового віку (наприклад, Д.М. Узнадзе), потім – до кризи трьох років (Л.І. Божович, Б.Ф. Ломов), зараз же все більше вчених вважає, що людина народжується суб'єктом (В.О. Татенко, В.І. Слободчиков, О.О. Сергієнко та ін.).

Труднощі методологічного визначення поняття «суб'єктогенез» обумовлені тим, що розвиток суб'єкта ототожнюють також розвитком самості, самоактуалізацією, самореалізацією, індивідуацією, саморозвитком, з індивідуальним розвитком (на противагу соціальному), з персоніфікацією (де підкреслюється значущість активності у процесі входження в нові спільноти та групи), акмеологічним, аксіологічним і власне суб'єктним розвитком. В контексті *самореалізації* суб'єктогенез трактується як розкриття потенціалу особистості, гармонізації її індивідуальних прагнень з вимогами суспільства, реалізації і розвитку її творчих характеристик (Е.В. Сайко, О.Б. Весна та ін.). Суб'єктогенез як *акмеологічний* розвиток в якості самостійного виду розвитку представлений у концепціях А.О. Деркача, М.В. Миронової (де підкреслюється значущість активності самореалізації), як складова *аксіогенезу* – у концепції З. Карпенко (де підкреслюється значущість реалізації вроджених духовних устремлінь) тощо.

Акцентування впливу людини на власний розвиток призвело до вивчення нової форми розвитку суб'єкта – *саморозвитку*. Саморозвиток як окремий вид розвитку, створований самим суб'єктом, виділений та описаний Ю.В. Слюсарєвим та досліджений у працях А.В. Брушлінського, Е.В. Сайко, С.Б. Кузікової, Л.М. Кулікової та ін. Здатність до самоорганізації і саморозвитку є однією з суттєвих характеристик суб'єкта, яка визначає інші його особливості – цілісність (або системність), автономність (або відносну свободу) тощо. Людина як суб'єкт є джерелом

саморозвитку, вона цілеспрямовано змінює дійсність, але тим самим змінює і саму себе. Причому, з віком роль цих процесів зростає (А.В. Брушлінський, 2003).

Аналіз показав, що поняття «розвиток суб'єкта» і «розвиток особистості» мають різні теоретико-методологічні засади (табл.1), різні семантичні простори, які перехрещуються, але позначають різні сторони розвитку людини. Якщо для розвитку особистості важливе середовище (група), яке здійснює вплив, об'єктивні чинники її становлення (соціальна обумовленість, вплив макро-, мезо-, мікросередовища тощо), контекст (культурологічний, історичний, соціальний тощо), то для розвитку суб'єкта принциповою є внутрішня динаміка, акцент переноситься на суб'єктну складову – на ті зміни, які усвідомлено й не усвідомлено вносить сама людина. Стосовно розвитку суб'єкта, традиційно стверджується наявність внутрішнього джерела активності, і, відповідно, перехід досліджень на рівень самодетермінації. Натомість стосовно розвитку особистості мова йде про системну детермінацію, в якій співіснує як суспільна детермінація, яка передбачає як шляхи та механізми засвоєння (відтворення, перетворення) соціального досвіду у процесі соціалізації, так і власна активність людини.

З точки зору детермінації розвиток особистості та суб'єктогенез співвідносяться як соціальний детермінізм та спонтанність, присвоєння соціального досвіду та його перетворення, процес і результат інтеріоризації сутності «Я» ззовні та самодетермінації, автономії по відношенню до зовнішніх формуючих впливів зі сторони соціуму, екстеріоризація його сутності назовні у творчих актах та вчинках.

Таблиця 1

Теоретико-методологічні засади порівняльного аналізу розвитку особистості та суб'єкта

Критерії для порівняння	Розвиток особистості	Розвиток суб'єкта (суб'єктності)
Види (лінії) розвитку	Особистісний, соціальний (соціалізація), моральний, життєвий шлях, персонологічний (персоногенез), соціально-психологічний розвиток	Саморозвиток, індивідуальний розвиток, суб'єктогенез, акмеологічний, аксіологічний, розвиток самості, індивідуація, саморозвиток, суб'єктивізація
Теоретичні підходи	Діяльнісний, культурно-історичний підхід, біхевіоризм	Гуманістична психологія, суб'єктний підхід, екзистенційна психологія

Розуміння детермінації	Увага переважно на соціально-зумовлених чинниках розвитку (соціальна ситуація, провідна діяльність)	Акцент на ролі внутрішніх детермінант розвитку і саморозвитку (мислення, свідомість тощо)
Основні рівні аналізу	Соціально-психологічний аналіз	Індивідуально-психологічний аналіз
Структура психіки	Соціальна підструктура індивідуума	Інтегратор унікальності й активності людини на кожному рівні структури
Понятійний апарат	Соціалізація, наuczіння, формування, набуття досвіду, провідна діяльність, соціальна поведінка, знання, уміння, навички, здібності	Індивідуалізація, самодетермінація, суб'єктний досвід, трансценденція, неадаптивна активність, смислові установки
Парадигма	Парадигма засвоєння, формування, становлення, дозрівання	Парадигма розгортання, творення
Принципи	Детермінізму, єдності свідомості та діяльності, особистісний	Індивідуалізації, суб'єкта, цінності й унікальності людини, епігенетичний.

Якщо для розвитку особистості властива проблема залежності – незалежності від суспільства і соціуму (диференціація яких введена А.В. Брушлінським), то для категорії суб'єктогенезу завдання полягає в тому, щоб визначити межі свободи людини та її саморозвитку в суспільстві.

По відношенню до вивчення розвитку суб'єкта (суб'єктності) більшою мірою використовується індивідуально-психологічний аналіз людини, а по відношенню до особистості – соціально-психологічний.

Активність особистості реалізується у сфері соціального, її метою є розвиток особистості через включення людини у ті чи інші колективи, групи, спільноти тощо. Ця активність виявляється у спілкуванні як засобі презентації свого психічного «Я» іншим людям, без чого індивідуальне психічне «Я» існувати не може, оскільки залишиться «річчю у собі», тобто ні для кого (В.І. Степанський). Суб'єктна активність реалізується у сфері індивідуального буття, у формі потенційної активності (можливості, способу) та виявляється в здатності до саморозвитку (самодетермінації), в активно-перетворювальних здатностях, в осмисленому знанні про можливість самоуправління власними ресурсами.

Висновки. У статті реалізовано інтегративний підхід до проблеми видів розвитку на основі аналізу широкого кола праць українських та російських психологів, виділено змістові складові диференціації видів розвитку в контексті категорій особистості і суб'єкта та спроби їх інтеграції у межах більш загального поняття «*психосоціальний розвиток*».

Узагальнення існуючих відмінностей доводить, що проблема психосоціального розвитку як єдності розвитку особистості та суб'єктогенезу є втіленням інтегративності двох процесів розвитку – розвиток як присвоєння соціального досвіду, соціальних норм і цінностей (розвиток соціальності як прояву сутності людини) і розвиток суб'єкта як індивідуальне розкриття свого «Я» за внутрішніми законами розвитку.

В якості перспектив дослідження постає проблема пошуку критеріїв та емпіричних корелятивів взаємозалежності, інтеграції двох взаємопов'язаних частин єдиного процесу розвитку в контексті концепту психосоціального розвитку як єдності соціогенезу, персоногенезу та суб'єктогенезу.

Список використаних джерел

1. Беличева С.А. Основы превентивной психологии: [монография] / С. А. Беличева. – М.: Редакционно-издательский центр Консорциума «Социальное здоровье России», 1993. – 199 с.
2. Бобнева М.И. Социальные нормы и регуляция поведения / М. И. Бобнева; [отв. ред. Е. В. Шорохова]. – М.: Наука, 1978. – 311 с.
3. Весна Е.Б. Социализация и индивидуализация. Закономерности и механизмы: [монография] / Е. Б. Весна. – Москва – Петропавловск-Камчатский, 1997. – 200 с.
4. Ильин В.А. Идентичность и общество: проблема взаимосвязи детской и институциональной витальностей с точки зрения психосоциальной концепции развития / В.А. Ильин // Социальная политика и социология. – 2009. – № 1. – С. 15-21.
5. Кон И. С. Постоянство личности: Миф или реальность / И. С. Кон // Хрестоматия по возрастной психологии – М.: Международная педагогическая академия, 1994. – С.101-111.
6. Кон И. С. Социология личности / И.С. Кон // Социологическая психология. – М. – Воронеж, 1999. – С.177-193.
7. Логинова Н.А. Развитие личности и её жизненный путь / Н.А. Логинова // Принцип развития в психологии / [Под ред. Л.И.Анцыферовой]. – М.: Наука, 1978. – С. 156- 172.

8. Максименко С.Д. Развитие психики в онтогенезі: [В 2т.]. – Т.1: Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології: [монографія] / С. Д. Максименко. – К.: Форум, 2002. – 319 с.
9. Морозов С. М. Альтернатива социальному: биологическое или индивидуальное? / С. М. Морозов // Психологические проблема индивидуальности. – Вып. № 2. – 1984. – С.29-31.
10. Огнев А.С. Теоретические основы психологии субъектогенеза: [монография] / А.С. Огнев. – Воронеж, 1997. – 121 с.
11. Петровский А.В. Индивид и его потребность быть личностью / А.В. Петровский, В.А. Петровский // Вопросы философии. – 1982 – №3. – С.44-53.
12. Петровский В.А. Принцип ведущей деятельности и проблема личностно образующих видов деятельности при переходе от детства к взрослости / В.А. Петровский // Психологические условия и механизмы воспитания подростков. – М., 1983. – С.20-23.
13. Петровский В.А. Феномен субъективности в развитии личности: [монография] / В.А. Петровский. – Самара, 1997. – 102 с.
14. Психология развивающейся личности / [Под ред. А.В. Петровского]. – М.: Педагогика, 1987. – 240 с.
15. Слободчиков В.И. Основы психологической антропологии. Психология человека: Введение в психологию субъективности: [монография] / В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев. – М.: Школа-Пресс, 1995. – 384 с.
16. Стахнева (Худорошко) Л.А. Психология субъектогенеза в условиях изменяющегося общества: [монография] / Л.А. Стахнева (Худорошко). – Новосибирск: СибУПК, 2000. – 155 с.
17. Фельдштейн Д.И. Закономерности развития деятельности как основа развития личности / Д.И. Фельдштейн // Хрестоматия по возрастной психологии. – М.: Международная педагогическая академия, 1994. – С.121-135.
18. Barczyk A. Psychospołeczne uwarunkowania zażywania środków psychoaktywnych w okresie adolescencji / A. Barczyk // Педагогические инновации: традиции, опыт, перспективы / [Ред. Н.А. Ракова]. – Витебск, 2010. – С. 199-203.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Belicheva S.A. Osnovy preventivnoj psihologii: [monografija] / S. A. Belicheva – М.: Redakcionno-izdatel'skij centr Konsorciuma «Social'noe zdorov'e Rossii», 1993. – 199 s.

2. Bobneva M.I. Social'nye normy i reguljacija povedenija / M.I. Bobneva» [otv. red. E. V. Shorohova]. – M.: Nauka, 1978. – 311 s.
3. Vesna E.B. Socializacija i individualizacija. Zakonomernosti i mehanizmy: [monografija] / E.B. Vesna. – Moskva – Petropavlovsk-Kamchatskij, 1997. – 200 s.
4. Il'in V.A. Identichnost' i obshhestvo: problema vzaimosvjazi detskoj i institucional'noj vital'nostej s tochki zrenija psihosocial'noj koncepcii razvitija / V.A. Il'in // Social'naja politika i sociologija. – 2009. – №1. – S.15-21.
5. Kon I.S. Postojanstvo lichnosti: Mif ili real'nost' / I. S. Kon // Hrestomatija po vozrastnoj psihologii – M.: Mezhdunarodnaja pedagogicheskaja akademija, 1994. – S.101-111.
6. Kon I.S. Sociologija lichnosti / I. S. Kon // Sociologicheskaja psihologija. – M. – Voronezh, 1999. – S.177-193.
7. Loginova N.A. Razvitie lichnosti i ee zhiznennyj put' / N.A. Loginova // Princip razvitija v psihologii / [Pod red. L.I.Ancyferovoj]. – M.: Nauka, 1978. – S. 156- 172
8. Maksimenko S.D. Rozvitok psihiki v ontogenezi: [V 2t.]. – T.1: Teoretiko-metodologichni problemi genetichnoj psihologii: [monografija] / S. D. Maksimenko. – K.: Forum, 2002. – 319 s.
9. Morozov S. M. Al'ternativa social'nomu: biologicheskoe ili indivi-dual'noe? / S. M. Morozov // Psihologicheskie problema individual'nosti. – Vyp. № 2. – 1984. – S.29-31.
10. Ognev A.C. Teoreticheskie osnovy psihologii sub#ektogeneza: [monografija] / A.C. Ognev. – Voronezh, 1997. – 121 s.
11. Petrovskij A.V. Individ i ego potrebnost' byt' lichnost'ju / A.V. Petrovskij, V.A. Petrovskij // Voprosy filosofii. – 1982 – №3. – S.44-53.
12. Petrovskij V.A. Princip vedushhej dejatel'nosti i problema lichnostno obrazujushhijh vidov dejatel'nosti pri perehode ot detstva k vzroslosti / V.A. Petrovskij // Psihologicheskie uslovija i mehanizmy vospitanija podrostkov. – M., 1983. – S.20-23.
13. Petrovskij V.A. Fenomen sub#ektivnosti v razvitii lichnosti: [monografija] / V.A. Petrovskij. – Samara, 1997. – 102 s.
14. Psihologija razvivajushhejsja lichnosti / [Pod red. A.V. Petrovskogo]. – M.: Pedagogika, 1987. – 240 s.
15. Slobodchikov V.I. Osnovy psihologicheskij antropologii. Psihologija cheloveka: Vvedenie v psihologiju sub#ektivnosti: [monografija] / V.I. Slobodchikov, E.I. Isaev. – M.: Shkola-Press, 1995. – 384 s.

16. Stahneva (Hudoroshko) L.A. Psihologija sub#ektogeneza v uslovijah izmenjajushhegosja obshhestva: [monografija] / L.A. Stahneva (Hudoroshko). – Novosibirsk: SibUPK, 2000. – 155 s.
17. Fel'dshtejn D.I. Zakonomernosti razvitija dejatel'nosti kak osnova razvitija lichnosti / D.I. Fel'dshtejn // Hrestomatija po vozrastnoj psihologii. – M.: Mezhdunarodnaja pedagogicheskaja akademija, 1994. – S.121-135.
18. Barczyk A. Psychospoleczne uwarunkowania zazywania środków psychoaktywnych w okresie adolescencji / A. Barczyk // Педагогические инновации: традиции, опыт, перспективы / [Ред. Н.А. Ракова]. – Витебск, 2010. – С. 199-203.

A.V. Shamne. The concept of psychosocial development in the context of the differential and comparative analysis of the development's types of the personality and the subject. In the article different development's kinds (lines, types) of the personality and subject, and also the theoretical and methodological principles of their variation in psychology are analysed. Within the concept of the «personality's development» the following types of development are analysed: the personal development, the social development, the personological development, the course of life, value-motivational, social and psychological development and so on. Within the concept of «subject's development» there have been analysed the concepts of the subject's genesis, the self-development, the independence development, the self-actualization, the acmeological and axiological development. There are analysed the concepts that represent the types of the personality's and subject's development (the concepts by O.B. Wesna, I.S. Kon, N.I. Reinwald, A.V. Petrovskiy, V.A. Petrovskiy, V.I. Slobodchikov, V.O. Tatenko, D.I. Feldstein and others). The comparative analysis of the development of the personality and the subject is carried out (determinants, sources and levels of activity, components, criteria, indicators). It is shown that these concepts have semantic spaces that cross, but their content presents different sides and aspects of human development. It was determined that the problem of personal development and subject genesis as types of mental development is a manifestation of two approaches to understanding the process of the development – the development as assignment of social experience, social norms and values and the development of the subject as an individual disclosure of personal Me according to the internal laws of development.

The integration of the various types of the personal and the subject development is done within the more general concept of psychosocial development. The psychosocial development is examined as an organic integrity, unity of the social genesis, personal genesis and subject genesis. The prospects of the research are outlined (search of criteria and empirical correlates of psychosocial development).

Key words: psychosocial development, personal development, development of the subject, types of development, personal, social, personological development, course of life, subject genesis, self-actualization, self-development.

Отримано: 18.06.2014 р.

УДК 159.9:61

В.І. Шебанова
vitaliap@mail.ru

Іпохондричний дискурс сучасності як базова основа викривленої турботи про себе (нав'язливе прагнення зниження ваги)

Shebanova V. I. Hypochondriacal discourse of modernity as the basis of distorted self-care (impulsive desire for weight reduction) / V. I. Shebanova // Problems of Modern Psychology: Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / edited by S.D.Maksymenko, L.A.Onufrieva. – Issue 25. – Kamianets-Podilsky: Aksioma, 2014. – P. 638-651.

В.І. Шебанова. Іпохондричний дискурс сучасності як базова основа викривленої турботи про себе (нав'язливе прагнення зниження ваги). У статті розглянуто модель формування розладів харчової поведінки у рамках концепції тілесності (зокрема, співвідношення психосоматичних, соматопсихічних і аутопсихічних явищ), що вимагає залучення більш широкого контексту – аналізу сучасної ситуації розвитку (соціальних процесів) на основі феноменологічного (лінгвокультурологічного) підходу. Показано, що сучасна ситуація соціального розвитку характеризується «тиском» іпохондричного дискурсу, сутність якого спрямована на турботу про власне тіло та інтерес до суб'єктивних тілесних переживань у ситуації відсутності хвороби. Обґрунтовано, що в цьому випадку, для людей з реальною або уявною «зайвою вагою» на тлі незадоволеності собою та життям у цілому, ідея «турботи про здорове і красиве тіло» повністю визначає суб'єктивний сенс та характер дій індивіда у плані турботи про самого себе. Отже, значущість, домінування та панування іпохондричного дискурсу зумовлює певний стиль поведінки, що спрямований на підтримання здоров'я, відновлення здоров'я та вирішення реальних або уявних проблем тіла. Іпохондрична ідеологія дозволяє виокремити компоненти для репресій – об'єкт (тіло) та привід (реальну або уявну надмірну вагу).